

DOI: 10.33270/05267202.22
УДК 346(477)

ОГАНОВ Артур*

аспірант кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9977-9947>;

КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Наталія

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України

01024, вул. Пилипа Орлика, 3, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Правова охорона культурної спадщини в умовах збройного конфлікту: стан і напрями наукових досліджень в Україні

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі культурної спадщини як ціннісно-нормативного чинника правової реальності в умовах глибоких соціокультурних трансформацій, збройних конфліктів і криз легітимності права. У сучасних умовах культурна спадщина дедалі частіше постає не лише як об'єкт охорони, а і як смисловий ресурс відтворення цінностей, колективної пам'яті та правової ідентичності. Для України ця проблематика набуває особливого значення у зв'язку з воєнною агресією, системними загрозами знищення, пошкодження та привласнення об'єктів культурної спадщини, а також з потребою філософсько-правового переосмислення її ролі у формуванні ціннісних засад правопорядку та легітимності права. Метою статті є аналіз стану наукових досліджень культурної спадщини в правовому ракурсі та визначення основних напрямів подальших правових досліджень у цій сфері. У статті культурну спадщину окреслено не лише як об'єкт правового регулювання, а і як ціннісно-нормативний феномен правової реальності, пов'язаний з правовою культурою, колективною ідентичністю, історичною пам'яттю та ідеєю міжпоколінної відповідальності. Методологічну основу дослідження становить поєднання аксіологічного, онтологічного та герменевтичного підходів, а також елементів міждисциплінарного аналізу, що дає змогу подолати обмеження галузево-юридичних і нормативістських концепцій та з'ясувати смислові виміри правового осмислення культурної спадщини. Наукова новизна статті полягає у систематизації наукових підходів до дослідження культурної спадщини у правовому вимірі. У результаті дослідження окреслено перспективи розвитку правових досліджень культурної спадщини в контексті захисту прав, подолання ціннісних криз і забезпечення сталості правової системи й національної стійкості.

Ключові слова: культурна спадщина; правова охорона; правові цінності; ідентичність; легітимність права; сталість правової системи; національна стійкість.

Історія статті:

Отримано: 24.03.2026

Прийнято: 01.05.2026

Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Оганов А., Кушакова-Костицька Н. Правова охорона культурної спадщини в умовах збройного конфлікту: стан і напрями наукових досліджень в Україні. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 2 (72). С. 209–217. DOI: 10.33270/05267202.22

*Відповідальний автор

© Оганов А., Кушакова-Костицька Н., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

У правовій науці культурна спадщина здебільшого осмислюється як об'єкт правового регулювання, охорони та контролю. Такий підхід формує уявлення про неї передусім як про сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, що потребують спеціального правового режиму. Водночас за межами цього підходу залишається питання про те, яке місце культурна спадщина посідає у самій структурі правової реальності та яким чином вона пов'язана з формуванням правових смислів і цінностей. У ширшому філософсько-правовому вимірі культурна спадщина постає як форма збереження й передання соціально значущих уявлень про належне, справедливе та цінне. Через неї право фіксує власну історичність, забезпечує тривалість правової культури та відтворює колективні уявлення про правову ідентичність. У цьому контексті культурна спадщина не зводиться до сукупності об'єктів, а є носієм символічних і нормативних смислів, без яких неможливе повноцінне функціонування права як соціального інституту.

Сучасні соціокультурні та політико-правові процеси лише посилюють цю проблематику. Знищення, переосмислення або інструменталізація культурної спадщини в умовах конфліктів і трансформацій ставлять перед правом питання про межі нормативного захисту та про його здатність зберігати власні ціннісні підстави. У цьому сенсі проблема культурної спадщини виходить за межі прикладної юриспруденції й потребує осмислення на рівні філософії права. Водночас у наукових дослідженнях переважає фрагментарне бачення культурної спадщини, зумовлене домінуванням галузево-юридичних і нормативістських підходів. Це ускладнює її вивчення у зв'язку з такими фундаментальними категоріями філософії права, як цінність, правова культура, пам'ять, ідентичність і міжпоколінна відповідальність. Подолання цього розриву передбачає звернення до філософії права як теоретичного простору, в межах якого культурна спадщина може бути осмислена не лише як предмет охорони, а і як елемент ціннісно-нормативної структури правової реальності.

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження є наукові праці українських і зарубіжних авторів, присвячені проблематиці культурної спадщини у праві, теорії та філософії права, а також міждисциплінарні дослідження, що висвітлюють ціннісні, світоглядні та культурні виміри правового регулювання. Увагу зосереджено на роботах, у яких культурна спадщина постає не лише як об'єкт правової охорони, а і як елемент правової культури, історичної пам'яті та колективної ідентичності. До кола використаних матеріалів також належать міжнародно-правові акти й концептуальні

документи у сфері охорони культурної спадщини, що мають значення для формування загальноєвропейських та універсальних підходів до її правового осмислення.

Методологічну основу дослідження становить поєднання філософсько-правових і загальнонаукових методів пізнання. Провідним є аксіологічний підхід, який дає змогу проаналізувати культурну спадщину як правову цінність та виявити її місце в системі ціннісних орієнтирів права. Важливе місце посідає онтологічний підхід, у межах якого культурна спадщина досліджується як особлива форма буття права в історичному та культурному вимірах, а також як чинник правової тривалості та міжпоколінної комунікації в праві. Для з'ясування смислових вимірів культурної спадщини використовується герменевтичний підхід, який надає можливість інтерпретувати її як носія символічних і нормативних значень, що відтворюються у правовому дискурсі. У процесі дослідження також застосовуються методи аналізу й синтезу, узагальнення та систематизації, що дає змогу впорядкувати наявні наукові підходи й окреслити перспективні напрями подальших досліджень.

Результати й обговорення

У сучасній українській філософсько-правовій і загальнотеоретичній думці культурна спадщина поступово перестає бути «секторним» об'єктом адміністративного режиму та перетворюється на багатовимірний ціннісно-нормативний феномен правової реальності. Війна радикально прискорила цю трансформацію: на тлі цілеспрямованого руйнування, привласнення та символічного «переприсвоєння» культурних смислів у правовому дискурсі постало питання не лише про інструменти охорони, а й про те, які цінності право через охорону спадщини підтримує та відтворює. Це означає, що спадщина потребує не лише низки норм і санкцій, а й переконливої нормативної аргументації в межах філософії права: чому її охорона є формою реалізації прав людини, чинником конституційної ідентичності, умовою соціальної згуртованості та, зрештою, елементом стійкості правопорядку.

З методологічного погляду таке формулювання питання передбачає, щоб філософія права виконувала роль рамки інтерпретації, а не лише «надбудови» над галузевими конструкціями. По-перше, аксіологічний ракурс дає змогу тлумачити культурну спадщину як правову цінність, що визначає межі допустимого державного втручання, а також критерії виправданості обмежень приватних інтересів на користь публічного блага. По-друге, онтологічний ракурс висвітлює спадщину як форму історичного буття права: у ній право фіксує тяглість, забезпечує міжпоколінну комунікацію та «вписує» сучасні рішення в горизонт колективної пам'яті. По-третє, герменевтичний ракурс підкреслює, що у спорах про спадщину право завжди має

справу зі смислами, а не тільки з фактами: юридична кваліфікація об'єкта, визначення його цінності, вибір способу збереження чи адаптації є результатом інтерпретації, яка має бути методологічно виваженою, процедурно легітимною та аргументовано поясненою суспільству. Саме тому філософсько-правова оптика дає можливість поєднати окремі галузеві «режими» охорони в єдину концептуальну модель, де спадщина є одночасно правовою цінністю, предметом прав людини, ресурсом ідентичності й полем конфліктів інтересів.

У межах такого підходу доцільно здійснити аналіз за взаємопов'язаними рівнями (вимірами), які в сучасних українських дослідженнях простежуються найбільш виразно: аксіологічно-конституційним, правозахисним, ідентичнісним, інституційно-нормативним, безпековим, воєнно-правовим, герменевтичним, цифровим і соціально-partisипативним. Важливо, що ці виміри не є «паралельними темами», а описують одну й ту саму реальність з різних позицій; відповідно, завдання теорії полягає в узгодженні їх у логічно послідовну аргументацію.

Щодо аксіологічного виміру, то в дослідженнях періоду воєнного стану конституційні цінності подані не як декларативні символи, а як стабілізаційні орієнтири правового розвитку. Н. Камінська (2022) зауважує, що конституційно-правова регламентація ключових правових цінностей залишається стабілізаційним фактором: вона дає змогу акумулювати кращі досягнення правового розвитку та стримувати значні загрози, водночас розвиваючи правосвідомість, правову культуру й національну правову ідентичність. Для проблематики культурної спадщини ця теза має прикладне значення: охорона спадщини стає одним із практичних механізмів «втілення» конституційних цінностей у конкретних управлінських рішеннях – від визначення режимів охорони до розподілу ресурсів на збереження та відновлення. Отже, спадщина в аксіологічній перспективі постає як «матеріалізація» конституційних орієнтирів у культурному середовищі: через неї забезпечується тяглість правової культури та відтворюється довіра до права як до інституту, що здатний захищати суспільно значущі цінності.

Крізь призму правозахисного виміру поступово зміцнюється розуміння того, що культурні права не є «додатком» до класичних свобод, а становлять необхідну умову гідності, самореалізації та соціальної інклюзії. О. Ратушна (2024) зазначає, що культурні права мають не лише духовно-естетичний, а й практичний вимір, пов'язаний із соціальною інтеграцією, рівними можливостями доступу до культурних благ та участю в культурному житті. З огляду на це, охорона культурної спадщини стає способом забезпечення культурних прав через створення умов доступності, збереження та належного управління культурними ресурсами. Для

філософії права принциповою є концепція позитивних обов'язків держави: держава повинна не лише утримуватися від руйнівного втручання, а й активно організовувати охорону (реєстрацію, режим використання, контроль, фінансування), особливо коли зовнішні ризики (війна, окупація, незаконний обіг) зумовлюють неефективність «пасивного» захисту. Отже, правозахисний вимір пов'язує спадщину з доктриною ефективності прав: якщо культурні права є реальними, то й охорона спадщини має бути реальним, процедурно забезпеченим механізмом.

У межах дискусій про конституційну ідентичність спадщина набуває пояснювального смислу: культурні символи, пам'ятки та практики наділяються правовим значенням не лише через законодавче «визнання», а і як носії колективного саморозуміння. В. Колісник, Г. Берченко та Т. Слінько (2022) тлумачать конституційну ідентичність як втілення установчої влади й категорію, що виявляється в ціннісних межах конституційного порядку. Позицію про нормативне значення цієї категорії уточнює О. Нікорак (2023), яка акцентує, що конституційна ідентичність у конституційному праві є маркерами самобутності та складником конституційного механізму захисту суверенітету й основоположних конституційних цінностей. Перенесення цієї логіки на сферу спадщини означає, що охоронна політика завжди стосується установчих смислів: вона визначає, що саме спільнота вважає «своїм» у минулому, які практики пам'яті легітимізує та де проводить межу між пересмисленням і руйнацією. Тому під час війни посягання на спадщину набувають додаткового ідентичнісного виміру: суспільна реакція на знищення пам'яток часто співмірна реакції на посягання на символи державності, адже йдеться про підрив базових підстав самоопису спільноти.

Аксіологічні та ідентичнісні аргументи не працюють без інституційного трансформування в процедури, компетенції та відповідальність. У сфері охорони спадщини це означає необхідність переходу від декларацій до інструментального права: без зрозумілих процедур реєстрації, погодження робіт, контролю, санкцій і відновлення охоронний режим перетворюється на номінальний. У цьому контексті доцільно зауважити, що право спадщини є тестом на дієвість правового порядку: чи здатне право не лише проголошувати цінність, а й забезпечувати її охорону на практиці. Власне ця логіка простежується в роботах, що висвітлюють імплементацію міжнародних стандартів і потребу в інституційних механізмах відповідальності за порушення. Зазначимо, що міжнародно-правовий масив охорони спадщини формує не лише загальні заборони, а й конкретні вимоги до держав щодо превенції, належної фіксації порушень, координації компетентних органів і застосування процедур відповідальності – і саме на рівні національних інституцій перевіряється реальна дієвість цих стандартів

(Kushakova-Kostytska, & Ohanov, 2024). Аналізуючи застосовність Гаазької конвенції 1954 року та Другого протоколу в контексті агресії РФ, Б. Криволапов (2022) стверджує, що питання захисту культурних цінностей нерозривно пов'язане з проблемою міжнародно-правової відповідальності за завдану шкоду, а отже потребує доказово й процедурно вибудованих національних механізмів документування, кваліфікації та подальшого відшкодування. Отже, «ціннісна» аргументація охорони вимагає більшої процесуальної визначеності, інакше цінність девальвується управлінською невизначеністю.

Герменевтичний вимір є умовою легітимності правозастосування. Сфера спадщини постійно продукує конфлікти інтерпретації: що вважати автентичним; які межі реконструкції; як співвідносити публічний інтерес охорони з правом власності; як узгоджувати безпекові потреби зі збереженням культурного середовища. М. Козюбра (2023) аналізує можливість герменевтичної методології в юридичному тлумаченні, підкреслюючи її значення для розуміння права як смислової практики, а не суто формальної техніки. Для правозастосування у сфері спадщини це означає вимогу до мотивування: будь-який управлінський крок має бути не лише формально правомірним, а й переконливо поясненим у категоріях мети, контексту та пропорційності. Зокрема, герменевтична перспектива виконує дві функції: пояснює неминучість інтерпретації (відсутність «механічних» рішень), встановлює стандарт якості інтерпретації через аргументованість і процедурну справедливість. У проміжному підсумку саме герменевтика пов'язує охорону спадщини з легітимністю: не мотивовані рішення перетворюють охорону на конфліктогенний ресурс і підривають довіру до правозастосування як такого.

Цифровий вимір і трансформація регуляторного середовища також впливають на структуру правового регулювання: держава вже не є монопольним регулятором, адже суттєву роль відіграють платформи, алгоритмічні правила й інфраструктура даних. М. Костицький, В. Бесчастний і Н. Кушакова-Костицька (2022) акцентують, що цифрова трансформація спричинила зсув парадигми: інтернет-платформи перебирають на себе регуляторні функції, що зумовлює ризики для захисту прав користувачів від автономного розсуду приватних компаній. Для культурної спадщини це має прикладні наслідки: зростає значення цифрових реєстрів, блокчейн-платформи з документованою історією походження об'єкта (т. зв. «provenance»), цифрового документування руйнувань, відкритого доступу до інформації та водночас ризики маніпуляцій, підробок і викривленої видимості культурних об'єктів у цифровому просторі. Як зазначають О. Туголуков і Д. Люшенко (2025), у сучасних умовах уніфікація стандартів цифрової спадщини має значення не лише для регулювання

спадкування цифрових активів, а й для довгострокового збереження культурних і наукових матеріалів, забезпечення доступності цифрових ресурсів і міжінституційної інтеграції музеїв, архівів і бібліотек. У межах цієї логіки охорона спадщини виходить за межі матеріальних об'єктів і передбачає захист цифрових «слідів» як доказової та меморіальної інфраструктури. Показово, що сучасні прикладні дослідження цифрової трансформації збереження спадщини в умовах воєнних загроз засвідчують роль цифрових технологій як інструменту мінімізації втрат і забезпечення доступності культурних даних (Sovhyra et al., 2026). Отже, цифровий вимір не є додатком до інструментів охорони спадщини, а змінює її архітектуру, перетворюючи дані на повноцінний об'єкт правової охорони та доказування.

Якщо конституційно-аксіологічна та правозахисна рамки задають підстави охорони, то адміністративне право перетворює ці підстави на процедури. У цьому сегменті охорона вибудовується як ланцюг взаємопов'язаних управлінських стадій: виявлення та облік → реєстрація та визначення статусу → погодження робіт і режим використання → контроль → відповідальність → відновлення та компенсація. О. Остапенко та О. Баїк (2022) зауважують, що адміністративно-деліктні посягання виявляються в протиправних діях чи бездіяльності (умисно або необережно), які завдають шкоди об'єктам, що мають історичну, археологічну, естетичну й іншу цінність і зберегли автентичність. Для філософії права цей висновок важливий тим, що він демонструє: відповідальність діє лише за наявності чітко визначених статусів і процедур, інакше правозастосування стає непередбачуваним. А. Аксютіна (2022), аналізуючи адміністративно-правові засоби забезпечення культурних послуг, акцентує на ролі дозвольно-погоджувальних механізмів (дозволи на археологічні роботи; погодження робіт у зонах охорони) та обліково-реєстраційних документів (реєстрація об'єкта як пам'ятки; документи на вивезення культурних цінностей). Ці положення дають змогу сформулювати проміжний висновок: адміністративні процедури є не «бюрократичним тягарем», а формою доказовості та передбачуваності, без якої ні охорона, ні повернення (реституція), ні притягнення до відповідальності не можуть бути ефективними.

Окремо в адміністративному сегменті важливе місце посідає проблема обігу культурних цінностей і митного/транскордонного контролю. В. Парагайло (2021) у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що дефініційна невизначеність поняття культурних цінностей і відсутність вичерпного переліку об'єктів фактично розбалансовують дозвольні процедури, контроль і відповідальність. У філософсько-правовій перспективі виявляється загальна закономірність: там, де право не визначає чітко предмет охорони, воно не може переконливо аргументувати обмеження, а

отже, ризикує втратити легітимність у конфліктах із приватними інтересами. Тому адміністративно-правовий вимір є інфраструктурою, що «підтримує» цінність спадщини в юридично перевіряваній формі.

У приватноправовій площині культурна спадщина постає як особливий об'єкт цивільних прав, щодо якого свобода володіння, користування й розпорядження коригується імперативними обмеженнями. Це окреслює ключовий для філософії права вузол: межі втручання у право власності заради збереження публічного блага, а також критерії пропорційності таких втручань. Т. Головій (2025), аналізуючи категорію викупу в цивільному праві, зосереджує увагу на відсутності законодавчого визначення поняття «викуп», що ускладнює єдине розуміння та практику застосування цього інструменту щодо різних об'єктів, серед яких і об'єкти культурної спадщини. Це безпосередньо пов'язане з проблемою правової визначеності: крайні заходи захисту спадщини (викуп, примусове відчуження, обмеження використання) мають бути не лише формально можливими, а й чітко визначеними та прогнозованими, інакше охоронна політика спричиняє конфлікти та судові спори, що паралізують збереження.

Договірний сегмент приватного права конкретизує загальні обов'язки власника через індивідуалізацію режиму охорони. У. Бобко (2024) стверджує, що охоронний договір є інструментом, який деталізує обов'язки власника/користувача щодо утримання, використання та дотримання охоронного режиму пам'ятки або щойно виявленого об'єкта. Сам факт широкого використання охоронних договорів демонструє гібридність права спадщини: приватноправова форма використовується для виконання публічно-правової мети, а отже, потребує підвищених стандартів ясності й добросовісності сторін. У цивільно-правовому вимірі ефективна охорона спадщини потребує, щоб приватноправові інструменти (договір, відповідальність, захист права) функціонували не всупереч публічному інтересу, а як його механізм, однак це можливо лише за умов правової визначеності та справедливого балансування.

У кримінальному праві спадщина є специфічним предметом посягань, де держава повинна забезпечити кваліфікаційну визначеність і доказовість. На думку Н. Кулакова (2022), охорона об'єктів культурної спадщини як діяльність держави охоплює комплекс заходів: виявлення, класифікацію, державну реєстрацію, запобігання руйнуванню, забезпечення захисту, збереження, консервацію та реставрацію. Цей перелік демонструє залежність кримінально-правового захисту від адміністративного «фундаменту»: без обліку та документування складно довести спеціальний статус об'єкта і причинний зв'язок між діями і шкодою. А. Голуб (2025) зазначає, що відсутність уніфікованого визначення культурних цінностей ускладнює їх правовий захист, створює прогалини

у правозастосуванні та сприяє зловживанням. Звідси випливає проміжний висновок про те, що посилення санкцій саме по собі не гарантує охорони, якщо невизначеним залишається предмет охорони та якщо інституційні процедури не забезпечують доказовість. У воєнному контексті ця проблема набуває ще більшої актуальності, оскільки пошкодження й незаконне переміщення культурних цінностей часто відбуваються в ситуаціях обмеженого доступу та складної фіксації шкоди.

Українські аналітичні документи та наукові праці переконливо демонструють, що загрози спадщині передбачають не лише фізичне руйнування, а й маніпулювання наративами, привласнення символів, витіснення нематеріальних практик і «переписування» культурного ландшафту. В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень культурну спадщину проаналізовано крізь призму національної безпеки, зафіксовано ризики руйнування, незаконного переміщення та використання культурної сфери як простору впливу (Potapenko, Tyshchenko, & Kaplan, 2023). Дослідження кримського контексту додатково засвідчує, що спадщина може бути інструментом гібридного тиску й ресурсом легітимації окупаційних практик (Busol, & Frolova, 2021). В. Пилипенко (2025), аналізуючи захист культурних цінностей у зв'язку з російською агресією, виокремлює значення міжнародно-правових режимів і потребу в інструментах відповідальності, відшкодування та перспективи реституції як механізмів відновлення справедливості. У цьому контексті культурологічні дослідження війни та спадщини підтверджують, що спадщина є одночасно мішенню й ресурсом післявоєнної реконструкції соціальної довіри (Musiienko, 2023). Отже, безпековий вимір демонструє, що охорона спадщини переходить від вузької «реставраційної» логіки до логіки стійкості, де право має забезпечувати збереження ідентичності, пам'яті та соціальної згуртованості.

Згідно із сучасними підходами, охорона спадщини не може бути виключно вертикаллю державного управління. Аналітичні матеріали 2025 року фіксують практики участі громад і культурних діячів як чинник соціальної згуртованості під час війни та як підґрунтя для відновлення (Dziubenko, Oliinyk, & Rybchynska, 2025). У філософсько-правовому контексті легітимність охоронної політики залежить від процедурної справедливості й залучення: рішення, ухвалені без відкритого мотивування і без зрозумілих процедур участі, стають конфліктогенними, навіть якщо формально правомірні. Відтак партисипативний вимір доповнює герменевтичний: він вимагає, щоб інтерпретація цінностей спадщини була не приватною справою адміністратора, а публічно перевірюваним процесом.

В умовах євроінтеграції особливого значення набуває узгодження стандартів охорони з

європейськими підходами. О. Каліщук (2024), здійснюючи компаративний аналіз правових засад охорони культурної спадщини в ЄС та Україні, виокремлює значення гармонізації процедур і стандартів як чинника підвищення спроможності держави забезпечувати охорону культурних цінностей. У філософсько-правовій перспективі це означає, що аргументація охорони спадщини може ґрунтуватися на поєднанні конституційних цінностей і прав людини з інтеграційними стандартами, де спадщина є частиною публічного блага й елементом європейської правової культури. Додатково компаративні дослідження міжнародно-правових підходів у сфері охорони спадщини засвідчують значення уніфікованих механізмів захисту та відповідальності в ситуаціях збройного конфлікту, що актуалізує питання імплементації відповідних стандартів у національне право (Wierczyńska, 2025).

Висновки

Узгоджене прочитання наведених підходів дає можливість сформулювати цілісне бачення ролі культурної спадщини в сучасній українській філософії права та в системі правового регулювання загалом. Культурна спадщина постає не лише як сукупність матеріальних і нематеріальних культурних цінностей, а й передусім як важлива аксіологічна основа правопорядку. Саме через механізми її правової охорони забезпечується тяглість правової культури, підтримується конституційна ідентичність суспільства та зміцнюється соціальна згуртованість. У цьому сенсі культурна спадщина виконує не лише культурну або історичну функцію, а і є одним із фундаментальних елементів нормативного та ціннісного підґрунтя сучасної держави, що сприяє стабільності правової системи та розвитку демократичних інститутів.

Водночас ефективність охорони культурної спадщини безпосередньо залежить від рівня розвитку інструментальних механізмів права й інституційної спроможності держави. Саме тому наявність декларативних норм або формальних санкцій не гарантує реального захисту культурних цінностей, якщо вони не підкріплені чіткими процедурами, належною системою державних реєстрів, механізмами документування об'єктів спадщини й ефективним контролем за їх використанням і збереженням. У практичному вимірі важливого значення набувають також стандарти доказування, адміністративні процедури надання статусу пам'яток, механізми координації між органами влади та можливість оперативного реагування на порушення режиму охорони. Саме на цьому рівні формується реальна спроможність держави забезпечити належний баланс між публічними інтересами суспільства та приватними правами власників об'єктів культурної спадщини.

Особливого значення проблема правової охорони культурної спадщини набуває в умовах війни та післявоєнної відбудови. У сучасних

умовах культурна спадщина стає не лише об'єктом збереження, а й об'єктом цілеспрямованих атак, що спрямовані на руйнування історичної пам'яті та культурної ідентичності суспільства. Водночас вона є важливим ресурсом відновлення держави, зміцнення національної солідарності та формування міжнародно-правових вимог щодо відповідальності за завдану шкоду. У цьому контексті правове регулювання має поєднувати механізми міжнародного гуманітарного права, процедури притягнення до відповідальності за злочини проти культурної спадщини, а також національні інструменти документування втрат, реституції культурних цінностей і формування правових підстав для отримання компенсацій та репарацій.

Правова охорона культурної спадщини в Україні функціонує як багаторівнева система, у межах якої різні галузі права виконують взаємопов'язані функції. Конституційно-правовий рівень визначає культурну спадщину як суспільну цінність і формує позитивні обов'язки держави щодо її збереження, закладаючи нормативні засади реалізації культурних прав громадян і підтримання культурної тягlosti суспільства. Адміністративно-правові механізми, своєю чергою, трансформують ці принципи в систему публічного управління, що охоплює процедури надання статусу пам'яток, ведення державних реєстрів, контроль за використанням об'єктів і застосування заходів відповідальності за порушення режимів охорони. Саме через взаємодію цих інструментів формується інституційна основа збереження культурної спадщини як одного з ключових чинників культурної стійкості суспільства, оскільки правові механізми охорони спадщини забезпечують збереження історичної пам'яті, символічного простору та ціннісних орієнтирів, що є фундаментом національної ідентичності.

Цивільно-правові та кримінально-правові механізми доповнюють цю систему гарантій, забезпечуючи баланс між приватними й публічними інтересами у сфері культурної спадщини та встановлюючи відповідальність за її незаконне знищення, пошкодження або незаконний обіг. Водночас ефективність цих правових інструментів не обмежується лише нормативними приписами, оскільки залежить від ширшого соціокультурного контексту функціонування суспільства. У цьому зв'язку дедалі більшого значення набуває взаємодія державних інституцій з громадянським суспільством, яке через культурні ініціативи, освітні платформи та локальні практики сприяє підтриманню спадкоємності традицій та посиленню суспільної згуртованості. Сьогодні саме інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у формуванні культурної стійкості, оскільки вони є посередниками між національним культурним наративом і повсякденними культурними практиками, сприяючи збереженню національної ідентичності, актуалізації культурної пам'яті та

мобілізації культурних ресурсів у відповідь на сучасні соціальні виклики (Shmandrovskiy, 2025).

Особливої актуальності такі підходи набувають у сучасних умовах України, де повномасштабна війна супроводжується цілеспрямованими атаками на культурну спадщину, історичну пам'ять і символічний простір суспільства. З огляду на це, підтримання культурної стійкості та зміцнення національної ідентичності стають важливими чинниками суспільної консолідації, протидії культурній деструкції та відновлення держави в процесі післявоєнної реконструкції.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

- [1] Aksiutina, A. (2022). Classification of administrative and legal means of providing the population with cultural services. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4, 178-182. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-178-182
- [2] Bobko, U. (2024). Legal characteristics of protection agreements for cultural heritage monuments and newly discovered cultural heritage objects or their parts. *Topical Issues in Modern Science*, 10(28), 293-305. DOI: 10.52058/2786-6300-2024-10(28)-293-305
- [3] Busol, K., & Frolova, A. (2021). *Cultural Heritage as an Element of National Security: The Crimean Context*. Kyiv: Centre for Defence Strategies.
- [4] Dziubenko, N., Oliinyk, T., & Rybchynska, Z. (2025). *Heritage for Social Cohesion During War: Cases of Ukrainian Cultural Actors*. Kyiv.
- [5] Holovii, T. (2025). Formation of the category of redemption in civil law. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 90(2), 35-42. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.2.5
- [6] Holub, A. (2025). On the legal category of "cultural values" in the context of criminal liability for encroachments on them under armed conflict. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 87(3), 269-275. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.3.40
- [7] Kalishchuk, O. (2024). Legal foundations of cultural heritage protection in the EU and Ukraine: attempt at a comparative analysis. *Chronicle of Volyn*, 31, 62-66. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.31.09
- [8] Kaminska, N. (2022). Modern paradigm of constitutional values and their significance under martial law. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2(24), 86-95. DOI: 10.33270/02222402.86
- [9] Kolisnyk, V., Berchenko, H., & Slinko, T. (2022). Constitutional identity as the embodiment of constituent power. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(3), 69-81. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-69
- [10] Kostytskyi, M., Beschastnyi, V., & Kushakova-Kostytska, N. (2022). Digital constitutionalism: a new paradigm and prospects for development in Ukraine. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2(24), 9-26. DOI: 10.33270/02222402.9
- [11] Koziubra, M.I. (2023). The hermeneutic triangle and the peculiarities of using its methodology in legal interpretation. *Scientific notes of NaUKMA. Series "Legal Sciences"*, 11, 4-11. DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.4-11
- [12] Kryvolapov, B. (2022). Protection of cultural property in the context of the aggression of the Russian Federation. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*, 56(2), 100-102. DOI: 10.17721/1728-2292.2022/2-56/100-102
- [13] Kulakova, N. (2022). Peculiarities of criminal offences encroaching on cultural property in Ukraine. *Kyiv Law Journal*, 4, 144-148. DOI: 10.32782/klj/2022.4.22
- [14] Kushakova-Kostytska, N., & Ohanov, A. (2024). International legal approaches to the protection of cultural heritage. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2(28), 39-47. DOI: 10.33270/02242802.39
- [15] Liushenko, D.I., & Tuholukov, O.Ye. (2025). International unification of digital heritage standards. *Juris Europensis Scientia*, 2, 24-29. DOI: 10.32837/chern.v0i2.635
- [16] Musiienko, N. (2023). Cultural heritage of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war. *Artistic Culture. Topical Issues*, 19(2), 40-52. DOI: 10.31500/1992-5514.19(2).2023.294622
- [17] Nikorak, O.Yu. (2023). Constitutional Identity as a Category of Constitutional Law. *Doctor's thesis*. Lviv.
- [18] Ostapenko, O., & Baik, O. (2022). Administrative responsibility for violation of the legislation on protection of cultural heritage in Ukraine. *Law*, 9, 4(36), 115-124. DOI: 10.23939/law2022.36.115
- [19] Parahailo, V.O. (2021). Administrative and legal regulation of export, import and return of cultural property to Ukraine. *Candidate's thesis*. Kyiv.
- [20] Potapenko, V., Tyshchenko, Yu., & Kaplan, Yu. (2023). *Cultural Heritage and National Security*. V. Potapenko (Ed.). Kyiv: National Institute for Strategic Studies.
- [21] Pylypenko, V.P. (2025). Protection of cultural property in Ukraine in connection with Russian aggression. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 432-437. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/103

- [22] Ratushna, O.M. (2024). Cultural rights of citizens: peculiarities of ensuring and implementation. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 86(1), 254-258. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.37
- [23] Shmandrovskiy, A.S. (2025). Formation of cultural resilience and national identity through civil society institutions. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 2, 194-199. DOI: 10.32461/2226-3209.2.2025.338927
- [24] Sovhyra, T., Dykhnych, L., Solomatova, V., Malooka, L., & Tulchynska, S. (2026). Digital transformation of cultural preservation: protecting Ukraine's heritage under military threats. *Herança*, 9(1), 17-29. DOI: 10.52152/heranca.v9i1/1210
- [25] Wierczyńska, K. (2025). The unrecognized genocide - rethinking the legal framework for the destruction of cultural heritage in Ukraine and Gaza. *Santander Art and Culture Law Review*, 11(2), 57-82. DOI: 10.4467/2450050XSNR.25.017.22682

Список використаних джерел

- [1] Аксютіна А. Класифікація адміністративно-правових засобів забезпечення населення культурними послугами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 178–182. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-178-182
- [2] Бобко У. П. Правова характеристика охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 10 (28). С. 293–305. DOI: 10.52058/2786-6300-2024-10(28)-293-305
- [3] Бусол К., Фролова А. Культурна спадщина як елемент національної безпеки: кримський контекст. Київ : Центр оборон. стратегій, 2021. 15 с. URL: <https://defence.org.ua/kulturna-spadshhyna-yak-element-nacjonalnoyi-bezpeky-krymskiy-kontekst/>
- [4] Дзюбенко Н., Олійник Т., Рибчинська З. Спадщина для соціальної згуртованості під час війни: кейси українських культурних діячів : аналіт. звіт програми «Спадщина: простір для роботи». Київ, 2025. 27 с.
- [5] Головій Т. Ю. Формування категорії викупу в цивільному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 90. Ч. 2. С. 35–42. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.2.5
- [6] Голуб А. Є. До питання правової категорії «культурні цінності» в контексті кримінальної відповідальності за посягання на них в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87. Ч. 3. С. 269–275. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.3.40
- [7] Каліщук О. Правові засади охорони культурної спадщини в ЄС та Україні: спроба компаративного аналізу. *Літопис Волині*. 2024. № 31. С. 62–66. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.31.09
- [8] Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 86–95. DOI: 10.33270/02222402.86
- [9] Колісник В. П., Берченко Г. В., Слінько Т. М. Конституційна ідентичність як втілення установчої влади. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 69–81. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-69
- [10] Костицький М. В., Бесчастний В. М., Кушакова-Костицька Н. В. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 9–26. DOI: 10.33270/02222402.9
- [11] Козюбра М. І. Герменевтичний трикутник та особливості використання його методології в юридичному тлумаченні. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 11. С. 4–11. DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.4-11
- [12] Криволапов Б. Захист культурних цінностей в умовах агресії Російської Федерації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*. 2022. Т. 56. № 2. С. 100–102. DOI: 10.17721/1728-2292.2022/2-56/100-102
- [13] Кулакова Н. В. Особливості кримінальних правопорушень, що посягають на культурні цінності в Україні. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 144–148. DOI: 10.32782/kij/2022.4.22
- [14] Кушакова-Костицька Н., Оганов А. Міжнародно-правові підходи до охорони культурної спадщини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2(28). С. 39–47. DOI: 10.33270/02242802.39
- [15] Liushenko D. I., Tuholukov O. Ye. International Unification of Digital Heritage Standards. *Juris Europensis Scientia*. 2025. No. 2. P. 24–29. DOI: 10.32837/chern.v0i2.635
- [16] Мусієнко Н. Культурна спадщина України в контексті російсько-української війни. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2023. № 19(2). С. 40–52. DOI: 10.31500/1992-5514.19(2).2023.294622
- [17] Нікорак О. Ю. Конституційна ідентичність як категорія конституційного права : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2023. 248 с.

- [18] Ostapenko O., Baik O. Administrative responsibility for violation of the legislation on protection of cultural heritage in Ukraine. *Law*. 2022. Vol. 9. No. 4 (36). P. 115–124. DOI: 10.23939/law2022.36.115
- [19] Парагайло В. О. Адміністративно-правове регулювання порядку вивезення, ввезення та повернення в Україну культурних цінностей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 222 с.
- [20] Потапенко В., Тищенко Ю., Каплан Ю. Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 58 с.
- [21] Пилипенко В. П. Захист культурних цінностей в Україні у зв'язку із російською агресією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 432–437. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/103
- [22] Ратушна О. М. Культурні права громадян: особливості забезпечення і реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86. Ч. 1. С. 254–258. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.37
- [23] Шмандровський А. С. Формування культурної стійкості та національної ідентичності через інститути громадянського суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 2. С. 194–199. DOI: 10.32461/2226-3209.2.2025.338927
- [24] Sovhyra T., Dykhnych L., Solomatova V., Malooka L., Tulchynska S. Digital Transformation of Cultural Preservation: Protecting Ukraine's Heritage Under Military Threats. *Herança*. 2026. Vol. 9. No. 1. P. 17–29. DOI: 10.52152/heranca.v9i1/1210
- [25] Wierczyńska K. The Unrecognized Genocide – Rethinking the Legal Framework for the Destruction of Cultural Heritage in Ukraine and Gaza. *Santander Art and Culture Law Review*. 2025. Vol. 11. Issue 2. P. 57–82. DOI: 10.4467/2450050XSNR.25.017.22682

OGANOV Artur

Postgraduate Student of the Department of History and Philosophy of the Educational and Scientific Institute of Psychology and Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9977-9947>;

KUSHAKOVA-KOSTYTSKA Nataliia

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Leading Researcher of the Institute of Lawmaking and Scientific and Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine

01024, 3 Pylypa Orlyka St., Kyiv Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Legal Protection of Cultural Heritage in the Conditions of Armed Conflict: State and Directions of Scientific Research in Ukraine

Abstract. The relevance of the study is due to the growing role of cultural heritage as a value-normative factor of legal reality in conditions of deep socio-cultural transformations, armed conflicts and crises of legitimacy of law. In modern conditions, cultural heritage increasingly appears not only as an object of protection, but also as a semantic resource for the reproduction of values, collective memory and legal identity. For Ukraine, this issue is of particular importance in connection with military aggression, systemic threats of destruction, damage and appropriation of cultural heritage objects, as well as the need for philosophical and legal rethinking of its role in the formation of value principles of law and order and legitimacy of law. The purpose of the article is to analyze the state of scientific research on cultural heritage from a legal perspective and determine the main directions of further legal research in this area. The article considers cultural heritage not only as an object of legal regulation, but also as a value-normative phenomenon of legal reality, associated with legal culture, collective identity, historical memory and the idea of intergenerational responsibility. The methodological basis of the study is a combination of axiological, ontological and hermeneutic approaches, as well as elements of interdisciplinary analysis, which allows overcoming the limitations of sectoral-legal and normative concepts and revealing the semantic dimensions of the legal understanding of cultural heritage. The scientific novelty of the article lies in the systematization of scientific approaches to the study of cultural heritage in the legal dimension. As a result of the study, the prospects for the development of legal studies of cultural heritage in the context of protecting rights, overcoming value crises and ensuring the sustainability of the legal system and national resilience are outlined.

Keywords: cultural heritage; legal protection; legal values, identity; legitimacy of law; stability of the legal system; national resilience.